

Bican Şahin

Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, LDT Yönetim Kurulu

Başkanı

SORULAR

1. Ne zaman, nasıl, hangi olayların, okumaların, faktörlerin veya kişilerin tesiriyle ve nasıl bir süreçle liberal oldunuz?
2. Liberalleşmeniz fikir, meslek ve sosyal hayatınızda ne gibi tesirlere veya sonuçlara yol açtı?
3. LDT'nin faaliyetlerine nasıl bir süreçle, hangi müşevviklerle, hangi kapasitede ve ne zamandan beri katılmaktasınız?
4. LDT'nin sizin katıldığınız günden bugüne ne gibi gelişmeler gösterdiğini düşünüyorsunuz? LDT nerelerde ve nelerde başarılı, nerelerde ve nelerde başarısız?
5. LDT'nin bir fikir akımı olarak güçlü ve zayıf yanları, avantaj ve dezavantajları neler? Fikir çizgisi; ağırlıklı (siklet merkezi) liberalizm anlayışı; organizasyon yapısı veya yapısızlığı; görünürlük ve bilinirlik, mali güç veya zayıflık; fikir ve kültür hayatına etki; siyasi partilere etki ve önemli gördüğünüz başka bakımlardan bir değerlendirme yapabilir misiniz?
6. Liberal olmanın ve liberal olarak bilinmenin iş ve meslek hayatında sağladığı avantajlar ve dezavantajlar var mıdır? Yaşadığınız kişisel tecrübeleri olabildiğince açık biçimde anlatabilir misiniz?
7. Türkiye'de genel olarak liberal düşüncenin özel olarak LDT'nin geleceği hakkında tahmin ve temennileriniz nelerdir?
8. Liberal düşüncenin daha iyi tanınması ve daha etkili olması için sizce kullanılacak başka yöntemler ve yapılması gereken başka şeyler var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

1. Liberal fikirlerle tanışmamın Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nün 3. sınıfını okuduğum 1991-1992 yıllarına rastladığımı söyleyebilirim. Bu yılda bölümümüze yeni katılmış genç bir hocadan İktisadi ve Sosyal Düşüncenin Evrimi adlı bir ders almaya başladım. Bu hoca, Aydın Yalçın'ın *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi* kitabını temel kaynak olarak vermekle beraber, derslerinde pek de kitaba bağlı kalmayıp farklı konulara giriyor; negatif özgürlük-pozitif özgürlük, totaliterizm, prosedürel adalet-sosyal adalet gibi kavramlar ve Friedrich Hayek, Isaiah Berlin, Norman Barry ve Robert Nozick gibi daha önce adlarını duymadığım düşünürlerden bahsediyordu. Esasen daha öncesinde çok da düşünür ismi duyduğumu söyleyemem. Bu durumun kısmen benim entelektüel tembelligimden kısmen de içinde bulunduğum ortamdaki kaynaklı olduğunu düşünüyorum. Zira Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü benim öğrencisi olduğum yıllarda entelektüel merak uyandıracak dersler ve bu dersleri verebilecek kapasitede hoca sayısı açısından pek fakirdi. Evet, bende genel olarak entelektüel meselelere ilgi uyandıran özel olarak da liberalizme ilgi duymama yol açan bu genç hoca Atilla Yayla'dan başkası değildi.

Aslında, entelektüel meselelere ve liberalizme ilgi duymam en az bir yıl öncesinde olabilirdi. Zira 2. sınıfta, yine yaklaşık olarak Atilla Yayla ile aynı zamanlarda bölümümüze katılmış olan bir başka genç hocadan, Mustafa Erdoğan'dan İdare Hukuku dersini almıştım. Ama dersin formatı ve içeriği gereği Mustafa Hoca bu konulara pek girememişti. Mustafa Erdoğan'ın benim entelektüel gelişimime ilk büyük katkısı onun danışmanlığında 4. sınıfta yazdığım bitirme ödevi sayesinde olmuştur. Hatırlayabildiğim kadarıyla Mustafa Hoca ile ödev yapmam benim tercihim ile değil Bölümün yaptığı dağıtım neticesinde tesadüfen olmuştu. Esasen, Mustafa Erdoğan "notunun kıtlığı ve titizliği" ile nam salmış bir hoca olarak, kolayca ödevi yapıp dersi geçmek isteyen bir öğrenci için en son tercih edilecek hocalardan birisiydi. Neyse, ben önümdeki bu zorlu engelin yarattığı stresle olsa gerek bir süre Mustafa Erdoğan'dan kaçtım. Bu ödevi yapmak zorunda olduğum ve bunu da Mustafa Erdoğan ile yapmak zorunda olduğum gerçeğiyle yüzleşmek istemiyordum herhalde. Bir gün, tüm öğrenciliğim boyunca kaldığım Beytepe Öğrenci Yurdu'nda bölümümüzün alt sınıflarından bir öğrenci olan Cansel Erkal ile karşılaştım. Bana, "Sana Mustafa Erdoğan'ın selamı var, 'artık kaçmayı bırakıp gelsin' diyor" dedi. Eh, bunun üzerine ben de çekinerek Mustafa Erdoğan'ın odasının yolunu tuttum. Hoca, beni beklediğimden çok daha anlayışlı bir şekilde karşıladı. Hocayla birlikte "Liberal Anayasacılık ve Sınırlı Devlet" konulu bir ödev hazırlamam üzerinde anlaştık. Hoca, bir doktorun hastasına reçete yazması gibi bana okumam gereken kitaplar ve makaleler

listesi hazırladı ve nasıl okumam gerektiği hususunda da tavsiyelerde bulundu.

İtiraf etmeliyim ki, bu çalışma belki de benim hayatımın, İngilizce tabirle, en “rewarding”, faydalı, ödüllendirici, teşvik edici çalışması oldu. 2. Dönem içerisinde Hocanın tavsiye ettiği kaynakları not alarak okudum. Okumaları yapmaktan ve yeni şeyler öğreniyor olmaktan aldığım haz dönem sonunda yazım sürecinin başlaması ile doruk noktasına ulaştı. Yazdığım her sayfadan, her paragraftan büyük bir haz duyuyordum. İlk kez ciddi bir çalışma yapmanın yanısıra galiba kendi siyasal kimliğimi de ilkeli bir şekilde inşa etmenin hazzıydı bu. Neyse, ödevi not tesliminden bir gün daha doğrusu bir gece öncesinde Mustafa Erdoğan’ın o zaman Bahçelievler’deki evine götürdüm. Ertesi gün sabırsızlıkla okula Hoca’yı görmeye gittim. Hocanın yüzündeki gülümsemeden çabalarımın sonuç verdiğini anladım. Hoca bütün gece oturup satır satır ödevimi okumuş üzerinde düzeltmeler yapmış ve sonunda da A1 notu vermişti. Mustafa Erdoğan’dan A1 notu almanın zevki, ondan “üzerinde biraz daha çalışılırsa bir yüksek lisans tezi olarak dahi geçebilir” komplimanıyla zirveye ulaştı.

Evet, benim liberal fikirlerle tanışmam 1991-1992 yıllarında Atilla Yayla’dan aldığım bir dersle başlamışken, siyasal kimliğimi liberal olarak netleştirmem de 1993 yılında Mustafa Erdoğan ile yaptığım bitirme ödevi sayesinde olmuştur.

2. Liberal kimliğimin oturmasının fikir hayatımdaki en belirgin sonucu içinde yaşadığım toplumun meselelerine yönelik tutarlı, ayağı yere basan bir bakış açısı kazanmam oldu. Öncesinde toplumsal problemlere yönelik kapsamlı ve tutarlı bir kavrayış içerisinde değil iken, artık sorunların tespiti ve çözümünü hususunda daha keskin bir kavrayışa sahip oldum. Tabii, tutarlı bir bakış açısı başka ideolojik çizgilerle de sağlanabilir. Örneğin sosyalistler de, İslamcılar da kendi açılarından tutarlı bir pozisyona sahipler. Ama benim siyasal kimliğimin diğer tutarlı bakış açılarından farkı, onların insan özgürlüğü ile uyumsuz liberalizmin ise uyumlu olmasından kaynaklanıyor.

Meslek hayatımdaki etkileri bağlamında akademik kariyerimin bir şekilde liberal temalar etrafında şekillendiğini belirtmek isterim. Daha lisans öğrenciliğim döneminde Atilla Yayla beni akademik kariyer yapmam için teşvik etmiş ve asistan olmayı arzu etmem durumunda beni destekleyebileceğini ifade etmişti. Ben de özellikle bitirme ödevi yazma sürecinde akademik araştırma yapmaktan aldığım hazzın da etkisiyle Atilla Bey’in bu önerisine olumlu cevap verdim. 1993 yılında yüksek lisansa başladım ve bir yıl sonra da bölümde açılan asistanlık sınavına başvuruda bulundum. Sınava daha sonra

hem ofis hem de ev arkadaşlığı yaptığımız, şimdi Kadir Has Üniversitesi'nde çalışan Mitat Çelikpala ve ismini hatırlayamadığım bir başka aday ile birlikte üç kişi başvurmuştuk. Sınavda Mitat ve ben başarılı olarak asistanlığa başladık. Ders dönemi bir şekilde bitip de tez konusu belirleme aşamasına geldiğimde Atilla Yayla ile birlikte siyaset felsefesi alanında çalışmaya karar verdim. Hoca benim siyaset felsefesi tarihini iyi öğrenebilmem için antik Yunan düşünürleri ile ilgilenmemi tavsiye etmişti. Ben de hem antik Yunan'ı hem de liberalizmi daha iyi öğrenebilmeme imkan sağlayabilecek bir konu olarak "Aristoteles'in Adalet Anlayışının Günümüz Adalet Anlayışları İle İlişkileri" başlıklı bir tez konusu seçtim. Bu çalışma sayesinde hem Platon, Aristoteles gibi antik Yunan düşünürlerini daha iyi tanıma hem de prosedürel adalet ve sosyal adalet gibi çağdaş siyaset teorisinin sıcak kavramlarını anlama ve Hayek, Nozick ve Rawls gibi düşünürlerin düşünceleriyle tanışma fırsatı buldum.

İtiraf etmeliyim ki, Atilla Hoca ile bu konuyu çalışmaya başlamam sancısız olmadı. Bölümün o dönemki kıdemli hocaları rahmetli Ali İhsan Bağış ve Birsen Gökçe esasında Atilla Yayla ile çalışmamı uygun görmüyorlardı. Özellikle Ali İhsan Bağış benim antik Yunan gibi ağır bir konunun altından kalkamayacağımı söyleyerek ima yollu kendisiyle Türk siyasal hayatı çalışmamı istiyordu. Birsen Gökçe de pozitivist geleneğe mensup bir sosyolog olarak benim siyaset felsefesi gibi daha teorik bir alana girmemi eleştiriyor ve sanırım kendisine bağlı olarak alan araştırmalarına dayalı sosyolojik çalışmalar yürütmemi istiyordu. Her neyse, ben kararımı vermiştim. Atilla Hoca ile siyaset felsefesi çalışacaktım. Böylece çalışmalarına başladım. Tezimin ilk yılının sonunda Atilla Hoca Fullbright Bursu ile 1 yıllığına ABD'ye gitti ve danışmanlığımı Mustafa Erdoğan'a devretti. Ben tezimi asistanlığın angaryaları ve belki de kendi tembelliğim yüzünden de iki yılda yazabildim. Böylece Atilla Hoca'nın danışmanlığında başlayan yüksek lisans çalışmalarım Mustafa Hoca'nın danışmanlığında son buldu.

Doktora çalışmalarına kazandığım YÖK bursu sayesinde ABD'de, University of Maryland, College Park'da devam ettim. Burada danışmanlığımı yürüten Charles E. Butterworth, Atilla Hoca'nın Amerika'dayken tanıştığı bir profesördü ve benim programa kabul edilmemde etkili olmuştu. Profesör Butterworth ortaçağ İslam felsefesi üzerine özellikle de Farabi üzerine uzmanlaşmış bir hocaydı. Liberalizme fazlaca ilgisi olmayan bir hocaydı. Ancak akademik ahlakı ve insanlığı ile mükemmel bir kişiydi. Tüm öğrencilerine gerçekten sahip çıkar ve onları çalışmak istedikleri konularda serbest bıraktı. Nitekim benim durumumda da böyle oldu. College Park'a adımımı attığım ilk günden itibaren benimle her zaman yakından ilgilendi ve kendimi

geliştirmem konusunda teşvik etti. Hoca ile hem onun akademik olarak danışmanlık yapabileceği hem de benim ilgime uygun bir konu arayışımızdan “Hoşgörü Fikrinin Gelişimine Antiklerin Katkısı” başlıklı konu çıktı. Bu çalışma sayesinde ben hem antik Yunan üzerine olan birikimimi derinleştirme hem de liberalizmin önemli temalarından biri olan “hoşgörü” hakkında bilgi sahibi olma fırsatı elde ettim. Nitekim bu çalışmam ve post-doktora çalışmalarını için bir dönemliğine tekrar gittiğim University of Maryland’da yaptığım araştırmalar temelinde “Toleration: The Liberal Virtue” (Hoşgörü: Liberal Erdem) başlıklı kitabımı yayınladım.

Görüldüğü gibi liberal kimliğim akademik ilgimin yönünü de belirledi ve çalışmalarım hep bir şekilde liberal temalar etrafında gelişti. Sosyal hayatıma gelince, liberal kimliğimin zaman zaman olumsuz geri dönüşünün olduğunu söyleyebilirim. Bu geri dönüşler benim liberal demokrat kimliğim neticesinde aldığım politik duruşa kimi meslekdaşlarımın tepkisinden kaynaklandı. Aklıma gelen bir kaç olayı aktarayım. ABD’den döndükten sonraki ilk yıllarda beni Kamu Yönetimi Öğrenci Topluluğu’nun danışmanlığına getirmişlerdi. Ben de öğrencilerin yaptığı etkinliklerden birisinde emekli Yargıtay Başkanı Sami Selçuk’un konuşmacı olarak davet edilmesine aracılık ettim. Faaliyet sonrasında meslekdaşlarımın birisi bana koridorda “vatan hainlerini getirin bakalım” demişti. Tabii bu meslekdaşımın ilişkilerimiz bir daha asla eskisi gibi olmadı. Bir başka olay da Hrant Dink’in katli sonrasında Ermenilerden tarihte gerçekleşen acı olaylardan dolayı özür dilemeye yönelik açılan imza kampanyasına katılmam üzerine bölümümde yönetici olan bir meslekdaşımın bana “keser döner sap döner, gün döner hesap döner; bunların hesabı bir gün sorulur” diye tepki vermesiyle gerçekleşmişti. Bu meslekdaşımın o gün ve sonrasında sert münakaşalar yaşadık. Atilla Yayla’ya destek amaçlı açılan imza kampanyasında ve başörtüsüne özgürlük için açılan imza kampanyalarındaki desteğimden dolayı açık bir tepki almadım. Bu kampanyalara imza atarak destek vermekten dolayı mesleki geleceğimle ilgili olarak tedirginlik hissetmediğimi söyleyemem. Ancak, vicdani muhasebem benim imza atmamın daha doğru olduğunu söylediği için öyle davrandım. Bugün geri dönüp baktığımda ilkeli bir duruş sergileyebilmiş olduğum için kendimle gurur duyuyorum. Umarım, bundan sonra da ilkelerim ile kısa ve uzun vadede çıkarlarımın çatıştığı durumlarda ilkelerimin yanında durabilirim...

Ha bir de sıkı bir CHPLi olan kayınpederimle özellikle rakı içtiğimiz ortamlarda yaşadığımız tartışmaları zikretmeliyim. Bunlar da kimi zaman benim alttan almam kimi zaman da onun çabuk affetmesi ile bugüne kadar aşılabildi.

3. LDT'nin faaliyetlerine ilk katılmam onun henüz resmi kuruluş aşamasından önce Atilla Yayla'nın beni Karadeniz Et Lokantası'ndaki bir toplantısına davet etmesiyle başladı. Yanlış hatırlamıyorsam 1992 yılı idi. O zamandan beri LDT'nin faaliyetlerine organizatör, katılımcı, konuşmacı gibi farklı kapasitelerde katılmaktayım. LDT'nin özellikle ilk yıllarındaki dolaylı bir katkımın Atilla Yayla'nın Hacettepe'deki asistanlığını yaparak hocanın ders verme ve sınav kağıdı okuma gibi konulardaki yükünü kısmen azaltarak Hoca'nın zamanını daha fazla Topluluğa vermesini kolaylaştırmak olduğunu düşünüyorum. ABD'de doktora süresince geçirdiğim 5 yıl süresince Topluluğa pek bir katkımın olduğu söylenemez. Ancak Türkiye'ye döndükten sonra Topluluk ile olan yoğun ilişkim kaldığı yerden devam etti. Tabii, artık Atilla Yayla Hacettepe'de değildi ve ben de bir asistan değildim. Artık bir hoca olarak vermekle yükümlü olduğum kendi derslerim vardı. Bu derslerin birisinin benim liberal fikirlerle tanışmamı sağlayan Atilla Yayla'nın İktisadi ve Sosyal Düşüncenin Evrimi dersi olması benim için oldukça anlamlı idi. Bu dersi Political Economy adı altında halen büyük bir zevkle vermekteyim.

Hacettepe'deki dersler ve diğer yükümlülüklerden fırsat kaldıkça LDT'ye makale ve kitap bölümü çevirileri, haftasonu seminerlerinde konuşmacı olarak destek vermeye devam ettim. Yanlış hatırlamıyorsam 2006 yılı civarında da Atilla Yayla'nın teklifi üzerine LDT Başkan Yardımcılığı pozisyonunu kabul ettim. Bu kimlikle Topluluğu çeşitli ulusal ve uluslararası faaliyetlerde temsil ettim. Atilla Yayla'nın 2009 yılında Gazi Üniversitesi'nden emekli olup İstanbul'a taşınmasından beridir de Topluluğun Başkanlığını yürütmekteyim.

4. LDT'ye benim katıldığım dönem hemen hemen onun doğuş dönemine denk geliyor. O zamandan bu yana LDT'nin önemli bir mesafe katettiğini düşünüyorum. Başlangıçta, entelektüel çevrelerde hakim olan sağ ve sol kolektivist akımlara meydan okuyabilen bir kaç cesur entelektüelin bir kafede buluşarak ülke meselelerine liberal bir bakış açısıyla kafa yorması noktasından şimdi ülkenin neredeyse tüm üniversitelerine yayılmış bir entelektüel ağ (network) haline gelmiş durumda. Entelektüel çevrelerde hakim fikir pozisyonunda olduğunu söylemek gerçekçi olmayabilir. Ancak bu liberalizmin kolektivist fikirlerden daha zayıf olmasından dolayı değil ülkemizde kolektivist fikirlerin çok daha uzun bir dönemdir yayılmasından kaynaklıdır. Zaman içerisinde liberal bakış açısının entelektüel çevrelerde hakim konuma gelmesi imkansız değildir. Bu çaba ve zaman gerektirir.

LDT de işte bu doğrultuda çalışmaktadır. Benim "Kurucu Babalar" dediğim Kazım Berzeg, Mustafa Erdoğan ve Atilla Yayla da Türkiye'de liberalizmi yaymanın uzun soluklu bir proje olduğunun bilincinde olarak entelektüel ya-

tırımlarını kısa, orta ve uzun vadeli yatırımlar arasında dağıtırken uzun vadeye ağırlık vermişlerdir. LDT kurulduğu dönemden bu yana ülkenin içinde bulunduğu güncel sorunlarla ilgili konferanslar yapmış, projeler hazırlamıştır. Bunlar bir bakıma kısa vadeli yatırımlar olarak düşünülebilir. Ancak LDT asıl yatırımını, Hayek'in vurguladığı gibi ülkedeki entelektüel iklimi değiştirme işine yapmıştır.

Bunu bir kaç yoldan yapmaktadır. Bu yollardan bir tanesi yayıncılıktır. LDT, oransal olarak küçük bir kısmı ders kitabı olmak üzere liberal gelenekte yazılmış 200den fazla eseri yayınlamıştır. Bunların önemli bir kısmı klasik eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi ile oluşmuştur. Bu yayın faaliyetinin önemi azımsanamaz. LDT'nin kurulduğu yıllarda liberalizm üzerine Atilla Yayla'nın *Liberalizm* ve Mustafa Erdoğan'ın *Liberal Toplum Liberal Siyaset* başlıklı eserleri dışında Türkçe'de yazılmış başkaca sistematik ve kapsamlı eser bulmak mümkün değilken bugün Batı dünyasında bulunan temel klasik literatürün büyük bir kısmı Türkiyeli okuyucunun erişimine kazandırılmıştır. Katıldığımız uluslararası toplantılarda tanıştığımız İngilizce konuşan dünya dışından gelen Avrupalı ve Avrupalı olmayan liberal sivil toplum aktivistleri kendi dillerine daha bir kaç tane eseri çevirebilmişken bizim 200den fazla eseri yayınladığımızı duyduklarında hayretlerini gizleyememekte ve takdirlerini ifade etmektedirler. Belki bir sonraki adımda bir taraftan yeni eserlerin Türkçe'ye çevrilmesine ve Türkçe'de yazılan eserlerin yayınlanmasına devam edilirken, bu zamana değin yayınlanmış olan eserler Kürtçe'ye çevrilmeli veya başkalarınca çevrilmesine destek olunmalıdır. Ayrıca bazı eserlerimiz kaynak bulunabilmesi halinde Türkçe ve Kürtçe olarak da yayınlanabilir.

İkinci olarak, LDT kurulduğu günden bu yana eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu eğitim faaliyetleri temel olarak üniversite öğrencilerine yönelik olmakla birlikte, bunlara genç akademisyenler, gazeteciler, siyasetçiler ve iş insanları da katılabilmektedir. İlk başladığında haftada bir akşam olmak üzere 8-10 hafta civarında devam eden bu eğitim seminerleri daha sonra iki buçuk gün civarında olan haftasonu programlarına evrilmiştir. Almanya'dan Friedrich Nauman Vakfı ve İsveç'ten Jharl Hjarlmarson Vakfı'nın destekleriyle yılda 6-7 seminer seviyesine ulaşılmıştır. Geride kalan 20 yıl içerisinde sayısı 100den fazla böyle seminerler yapılmıştır. Her birine ortalama 20 öğrencinin katıldığını düşünürsek 2000den fazla öğrencinin liberal fikirler ile tanışmasına veya daha ileri düzeyde ilgilenmesine vesile olduğumuzu söyleyebiliriz. Kanımca bu eğitim faaliyeti bizim misyonumuza en fazla hizmet eden etkinliklerimizden birisidir. Bu nedenle sayılarının artırılması gerekir. Yılda 6 tane yapabilmekten yılda 60 tane yapabilme ve bunları düzey olarak da çeşitlendirebilme (lisans öğrencileri, yüksek lisans ve doktora öğrencile-

ri ve akademisyenler gibi) konumuna gelebilmeliyiz. Dünyada, özellikle de ABD’de bu sayıda ve hatta bundan da fazla sayıda seminer yapan kurumlar bulunmaktadır. Örneğin Institute for Humane Studies bir yıl içerisinde bu rakam civarında konferans düzenlemektedir. Yine bir başka liberal vakıf olan Liberty Fund formatı öğrencilere yönelik olmayıp akademisyen, gazeteci, sivil toplum çalışanı ve iş insanlarına yönelik olan yılda 200 civarında seminer düzenlemektedir. Bu faaliyetlerin gerçekleşmesi için birkaç şeye ihtiyaç vardır: 1- Yetişmiş insan gücü, 2- Para, 3- Adanmışlık.

Yetişmiş insan gücü ile şu iki insan tipini kastediyorum. Birincisi bu faaliyetleri organize edecek, ofis işlerini yürütecek, kaynak bulacak kişiler; ikincisi, bizzat bu eğitimleri verecek, ağırlıklı olarak akademisyen olan ama mutlaka akademisyen olması gerekmeyen, LDT’nin misyonuna ve vizyonuna hakim kişiler. Bazı kişiler bu faaliyetlerin her ikisini de yapabilir; yani hem organizasyon/koordinasyon hem de eğitim faaliyetlerine destek verebilirler. LDT halihazırda bunlardan ikincisine ilkinde oranla potansiyel olarak daha fazla miktarda sahip bulunmaktadır. Bununla şunu kastediyorum. Bugün LDT’de tam zamanlı olarak 3 kişi, LDT’nin yayınevi olan Liberte’de de 3 kişi çalışmaktadır. Liberte çalışanları kendi sorumluluklarından geri kalan zamanda LDT’ye destek olmaktadır ancak bu sınırlı bir destek olabilmektedir. LDT, bu eğitim seminerlerinin dışında yılda bir düzenlenen Liberal Düşünce Kongresi, Hürriyet Onur Ödülü’nün verildiği Hürriyet Gecesi Yemeği, Ödüllü Yazı Yarışması, haftalık Perşembe Gecesi Seminerleri ve zaman zaman çeşitli projeler yürütmektedir. Tüm bu faaliyetler ancak özverili, adanmış bir çalışma ile mümkün olmaktadır. Öte yandan, sözünü ettiğim türden seminerleri verebilecek kapasitede Türkiye geneline yayılmış daha fazla sayıda liberal akademisyen, düşünür, yazar ve çizer bulunmaktadır. Mesele bu potansiyeli harekete geçirebilmektedir. Bunun için de bu faaliyetleri LDT’de organize edebilecek daha fazla sayıda insana ve bu faaliyetleri finanse edebilecek daha fazla kaynağa ihtiyaç bulunmaktadır. Ankara dışında yapılan bir faaliyetin ortalama 5000 TL civarında bir maliyetinin olduğunu bir fikir vermek için belirtmeliyim.

Bu doğrultuda LDT’nin ilk olarak insan gücünü geliştirmesi gerekmektedir. LDT’nin ihtiyaç duyduğu insan gücü liberalizmi bilen, onun temel ilkelerini benimsemiş ve yabancı dil bilen insanlar olmak durumundadır. Bu kalibredeki kişileri de uzun süreli olarak LDT’de tutabilmek için onlara piyasada rekabet edebilecek maaşlar ödenmek zorundadır. Bu nedenle LDT’nin finansal alt yapısını güçlendirmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda LDT’nin kısa ve orta vadede enerjisini daha fazla kaynak bulmaya yönlendirmesi gerektiği kanısındayım.

LDT'nin yürüttüğü bir başka faaliyet Türkiye'nin din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve ifade hürriyeti, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü gibi genel olarak özgürlük alanındaki noksanlarını gidermek doğrultusunda yürüttüğü projelerdir. Bu doğrultuda çeşitli ulusal ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapılmıştır. Bu kuruluşlar arasında Avrupa Birliği, ATLAS Economic Research Foundation, National Endowment for Democracy, Friedrich Nauman Foundation, Jharl Hjarlmarson Foundation, European Liberal Forum, Uluslararası Sivil Toplum Destekleme Derneği gibi kuruluşlar bulunmaktadır. Bu işbirlikleri sayesinde LDT, Türkiye'nin Kürt meselesi, Alevi meselesi, azınlıklar meselesi, sivil toplum ve demokrasinin gelişiminin önündeki bir engel olarak kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütlenmeleri meselesinde liberal bir bakış açısıyla çözüm önerileri sunmuş, kitaplar ve raporlar gibi kalıcı eserler oluşturmuştur. LDT bence bu faaliyet alanında başarılı olmuştur.

LDT'nin yapmayı isteyip gerçekleştirmekte şu ana değin başarılı olmadığı bir alan Topluluk bünyesinde oluşturulan Din ve Vicdan Özgürlüğü Araştırmaları Merkezi, Eğitim Araştırmaları Merkezi, İnsan Hakları Araştırmaları Merkezi ve Çevre Araştırmaları Merkezi gibi merkezler aracılığıyla ülkenin hem uzun vadeli sorun alanları hem de daha güncel meseleleri bağlamında araştırmalar yürütmek ve raporlar yayınlamaktır. Bu başarısızlığın bir boyutu kaynak yoksunluğu ise bir başka boyutu da motivasyon noksanlığıdır. Bu merkezlerin başındaki arkadaşlarımız üniversitelerde ders vermek, yayın ve akademik danışmanlık yapmak gibi işleri olan akademisyenlerdir. Yoğun iş yükü altında bu merkezlere zaman ayırmakta zorlanmaları anlaşılabilir. Eğer LDT finans ve işgücü açısından güçlenebilirse bu merkezlerde tam zamanlı çalışacak araştırmacılar/uzmanlar istihdam edebilir. Böyle bir durumda akademisyen arkadaşlarımızın uzmanlıklarından yarı zamanlı olarak faydalanılabilir.

5. Bir fikir akımı olarak LDT'nin güçlü yanı herşeyden önce onun çok güçlü bir fikir geleneğine dayanıyor olmasındadır. İnsanlık tecrübesi, liberalizmin insanlığın yakasını tarih boyunca bırakmamış olan esaret, kıtlık, yoksulluk ve savaşları en aza indirmek konusunda, bu illetleri yenmek üzere niyet edilerek ortaya atılmış olan sosyalizm, komünizm ve faşizm gibi alternatif ideolojilerin tamamından daha üstün olduğunu göstermiştir. Liberalizm sadece sonuçları bakımından değil insan özgürlüğü ile en uyumlu fikri gelenek olması itibarı ile de alternatiflerinden üstündür. Bu çerçevede LDT rakip fikir sistemlerini savunan çevrelere göre daha avantajlıdır. Ancak genel olarak liberallerin özel olarak da LDT'nin bir dezavantajı, liberalizmin özellikle 20. yüzyılda ağırlıklı olarak sonuçları itibarı ile savunulmuş olup onun ahlaki açıdan da sahip olduğu üstünlüğün vurgulanmamış olmasıdır.

Liberalizmin karşıtları, liberal fikirler sayesinde doğan zenginlik ve fırsatları, yoksulluğun ortadan kalkan kısmını değil ama liberal uygulamaların eseri olmayan ancak liberalizmin çok büyük oranda azaltmasına rağmen tamamen ortadan kaldıramadığı yoksulluk, savaşlar gibi kötülöklere işaret ederek liberalizme yüklenmektedir. Adeta bardağın boş tarafını göstererek insanların duygu dünyalarına hitap etmektedirler. Liberaller, bir taraftan yaratılan zenginliğe ve yükselen hayat standartlarına dikkat çekerken bir taraftan da bu sistemin insan özgürlüğüne bıraktığı geniş alana işaret ederek liberalizmi savunmalıdır.

LDT'nin bir dezavantajı liberalizmin ilk olarak Batı toplumunda ortaya çıkmış olmasından dolayı, Batı hakkında Türkiye toplumunun geniş kesimlerinde varolan olumsuz yargı ölçüsünde liberalizmin de reddedilmesidir. Özellikle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılda Batı'nın izlediği emperyalist politikaların Batı'yı Batı yapan liberalizmin sonucu olduğuna inanılmaktadır. Burada Türkiyeli liberallerin yapması gereken iki şey var: Birincisi, evet Batı bugün hayat standartları ve özgürlükler açısından belli bir yere gelebildiyse bunun büyük ölçüde liberalizmin savunduğu sivil, siyasi ve ekonomik özgürlük fikrine şans tanınması sayesinde olduğu ve ancak emperyalizmin liberalizmin sonucu değil bilakis onun geriletmeye çalıştığı devletçi, merkantilisit, milliyetçi anlayışın ürünü olduğunu vurgulamak; ikincisi, tarihsel anlamda liberalizm ilk olarak Batı'da çıkmış olsa da onun evrensel olarak tüm toplumlar da varolan sorunlara çözüm olarak formüle edildiğini ve insanların evrensel olarak sahip olduğu özgür olmayı istemek, kendini ve yakınlarını öncelikli olarak düşünmek ve başkalarının da sorunlarını anlayabilmek (empati yapabilmek) gibi özelliklere dayandığını vurgulamak. Bu manada liberalizmin bugüne değin Türkiye topraklarında güçlü bir şekilde ortaya çıkmamış olmasının nedeninin, Türkiye'nin Batı'nın sahip olduğu koşullara sahip olmaması ve/ya Türkiye insanının Batılıların sahip olduğu değerlere sahip olmaması veya onlar gibi düşünmemesi değil sadece bu fikirlerin bugüne değin yeterince bilinmemesi olduğunu vurgulamak gerekir.

LDT çevresinde sosyal liberalizme yakın duran kişilerden anarko kapitalizmi savunan kişilere kadar farklı liberal renklerde kişiler bulunmaktadır. Ancak LDT'nin ağırlıklı liberalizm anlayışının klasik liberalizm olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca, Topluluk çevresinde liberalizmin bir hayat tarzı olduğuna inanan ahlaki liberaller ile liberalizmi daha çok siyasi bir doktrin olarak gören siyasi liberaller bulunmaktadır. Bu ikili ayrım içerisinde ikinci yaklaşımın Topluluk çevresinde ağırlıklı olduğunu söyleyebiliriz. Topluluk, kendi içinde bu farklılıkları barındırabilmelidir. Ancak bu, liberalizmi farklı yaşam tarzlarını dışlayıcı bir hayat tarzı olarak görmeyen siyasi yönelimli bir

klasik liberalizmden sapmaksızın olmalıdır. LDT'nin tüm liberal pozisyonlara eşit mesafede durmak gibi bir iddiası yoktur, olmamalıdır. Belki de ileride farklı liberal pozisyonları benimseyen ve bunları daha sistematik bir biçimde yaymaya çalışan LDT'den bağımsız oluşumlar da ortaya çıkabilir.

LDT'nin mali boyutu onun hem zayıf hem de güçlü yanını oluşturuyor. Zayıf yönünü oluşturuyor çünkü çok sınırlı bir bütçeyle çalışıyoruz. Güçlü yanını oluşturuyor çünkü "kimseye eyvallahımız yok", kimseye Türkiye'de özgürlüğü yaşatmak için çalışmaktan başka vaatle bulunmuş değiliz; kimse de bize iktidara şirin gözükebilmek, devletle iyi geçinebilmek için destek veriyor değil; zira çok şükür ki, biz öyle bir konumda değiliz. Yaptığımız faaliyetlere dışarıdan bakanlar bizim çok büyük kaynaklara sahip olduğumuz kanaatine kapılabilirler. Oysa durum hiç de öyle değil. Yaptığımız faaliyetlerin pek çoğu sponsorlu/partnerli faaliyetler olup entelektüel sermayesinin tarafımızdan mali boyutunun partnerlerimiz tarafından karşılandığı faaliyetler. Sivil toplum dünyasında olanların bileceği üzere bu faaliyetlere destek veren kurumlar genelde sadece yer kirası, konaklama, ulaşım gibi faaliyet masraflarını karşılayıp personelin emeğinin karşılığına karışmazlar. Dolayısıyla bu faaliyetlerden size bir gelir kalması pek mümkün olmaz. Ancak yaptığımız daha büyük çaplı projelerde personel gideri gibi kalemler olabilmektedir. Bunlar da her zaman yapılamamaktadır. Dolayısıyla Topluluğun giderlerini karşılamak üzere dayandığı şey çok sınırlı miktardaki bağışlardır. Bu bağışların bir kısmı zaten Topluluğa entelektüel ve manevi anlamda destek olan Topluluk çevresindeki kişilerden gelmektedir. Üzücüdür ki, Topluluğumuz çevresinden henüz yüklü bağış yapabilecek zenginler çıkmamıştır. Bağışların bir kısmı da özgürlüğün kıymetini bilen ve onu yaşatmak için destek olunması gerektiğini bilen bir kaç iş insanından gelmektedir. Bu kaynaklarla da Topluluk bünyesindeki dil bilen, dünyayı tanıyan ve herşeyden önemlisi özgürlük fikrine inanmış genç, çalışkan insanlara asgari ücretten biraz hallice maaşlar verilebilmektedir.

Türkiye'de liberal olan olmayan demokrat tavırlı sivil toplum örgütlerinin önündeki en büyük engel hali vakti yerinde olup bağış yapabilecek konumda olan kesimin büyük çoğunluğunun Kemalist bir dünya görüşüne sahip olmasıdır. Resmi ideolojinin endoktrinisasyonundan geçerek siyasal kimliklerini oluşturmuş bu kesimlerin bu kimliklerini sorgulamadan, Kemalizmin özgürlükçü/demokrat bir dünya görüşü ortaya çıkartamayacağını kabul edip bu kimliklerini aşmadan liberal, demokrat sivil toplum kurumlarına destek vermesi mümkün değildir. Bu nedenle bu kesimler Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi Kemalist kurumları destekleme eğilimindedir. Kemalist olmayan muhafazakar kesimle-

rin de bir kısmı demokrat ve özgürlükçü olmadıkları için bizi desteklemekte bir kısmı da sadece muhafazakarların değil ama muhafazakar hayat tarzlarına sahip olmayanların da özgürlüklerini savunan Liberal Düşünce Topluluğu'na destek olmak yerine kendi çizgilerine yakın muhafazakar/demokrat sivil toplum örgütlerine destek olmaktadır. Anlayacağınız, işimiz zor... Ama iyimser Atilla Yayla'nın bir öğrencisi olarak geleceğin daha iyi olacağına dair inancım da tam...

6. Bu soruyu 2. soruyu cevaplarken kısmen cevapladığımı düşünüyorum.

7. Türkiye'de liberal düşüncenin tüm renkleri ile geliştiğini düşünüyorum. Bugün sol demokratlara "liberal" denmesi bir bakıma sorunlu bir bakıma da olumludur. Sorunludur çünkü ana akım liberalizmin sol/sosyal liberalizm olduğu gibi bir intiba bırakmaktadır. Olumludur, çünkü eski solcuların bir bölümü bile "sosyalizm," "komünizm" gibi kolektivist ideolojilerden uzaklaşıp liberal etiketini benimsemişlerdir.

Şimdi özgürlüğün ve dolayısıyla zenginliğin düşmanı olan sağ ve sol kolektivist görüşlere göre çok daha tercihe şayan olan bu sosyal liberalizm/modern liberalizm/sosyal demokrasi düşüncesinin klasik liberalizme entelektüel cephede rakip olabilme şansı pek zayıftır. Bunun nedeni sosyal liberalizmin tutarlı bir fikirler sistemi olmamasından kaynaklıdır. Sosyal liberallerin savunduğu ekonomik anlamda muktedir olma anlamındaki pozitif özgürlük fikrinin ancak kişinin kendi dışındakilerin müdahalesinden bağımsız olmak anlamındaki gerçek özgürlük (negatif özgürlük) anlayışının ihlali ile, bir kesimin (varsılların) başka bir kesimin (yoksulların veya daha az varlıklıların) amaçları doğrultusunda araç olarak kullanılması ile mümkün olduğu çok açıktır. Bu ve başka pek çok nedenle sosyal liberalizmi entelektüel alanda mağlup etmek çok kolaydır.

Ancak sol/sosyal liberalizmin, siyasal alanda bir avantajı vardır. O da, "yoksulların" toplumun daha büyük bir oranını oluşturması ve sol liberallerin bu kesimlere kısa vadede vaat ettiği zenginliğin bu kesime cazip gelmesidir. Sol liberaller yoksullara, kendi amaçlarını geliştirmek yani durumlarını iyileştirmek için zenginleri bir araç olarak kullanmayı önermektedirler. Kısa vadede kaybedeceği az şey kazanacağı çok şey olduğunu düşünen "yoksullar" bu cazip teklife karşı koyamamaktadırlar. Buna karşın klasik liberaller, varolan zenginliği yeniden dağıtmak yerine onu arttırmayı ve artan zenginlik sayesinde herkesin durumunun iyileşmesini savunmaktadırlar. Bir başka deyişle, klasik liberaller "zenginlerin daha zengin fakirlerin daha fakir olmasını" değil ama "zenginler daha zengin olurken fakirlerin de daha az fakir olmasını" savunmaktadır. Bu ilk bakışta kulağa çok hoş gelmeyebilir. Bir tarafta

ekonomik eşitlik vaad eden sosyal liberalizm diğer tarafta orta ve uzun vadede ekonomik eşitsizliğin devam ettiği ama fakirliğin de azaldığı bir durumu savunan klasik liberalizm. Ama inanın, uzun soluklu olarak fakirliği azaltmış olan tüm toplumlar sosyal liberalizmin reçetesi ile değil klasik liberalizmin reçetesi ile bunu başarmışlardır. Mesele bunu kitlelere anlatabilmektedir. Tabii LDT'nin avantajı bir siyasi parti gibi kitleleri kısa vadede etkilemek peşinde olmamasıdır. LDT entelektüelleri, girişimcileri etkilemeyi hedeflemektedir. Bu kişiler uzun vadede kitleleri de etkileyecektir.

Bu çerçevede genel olarak liberalizmin özel olarak da LDT'nin savunduğu klasik liberalizmin Türkiye'de daha iyi bir geleceğinin olduğunu düşünüyorum. LDT de bu gelecekte önemli bir rol oynayacak.

8. Yazılı ve görsel geleneksel medya ile sosyal medyanın daha etkili bir şekilde kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Özellikle sosyal medyaya yönelik daha fazla video hazırlayabilmeliyiz. Ayrıca LDT'yi ve onun misyonunu tanıtıcı reklam videoları da hazırlamalıyız.